

<https://doi.org/10.31891/PT-2023-4-21>

УДК: 159.92

Олена КУЛЕШОВА

Хмельницький національний університет

<https://orcid.org/0000-0001-5428-2670>

e-mail: kuleshovaO@khmnu.edu.ua

Неоніла НАДАХОВСЬКА

Хмельницький національний університет

e-mail: Neonilanadakhovska@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ

У статті проаналізовано визначення феномену соціальної компетентності, висвітлено її зміст, особливості прояву та використання. Соціальна компетентність розглядається як складна та інтегративна характеристика особистості, що включає конкретні якості, соціальні вміння, знання, переживання, емоційно-ціннісні орієнтації та особистісні переконання, сприяючи активній взаємодії з соціумом. Автори статті розглядають процес соціалізації та критерії її сформованості, вказуючи на важливість опанування особливими специфічними знаннями, уміннями та навичками, необхідними для взаємодії в суспільстві. Сформованість соціальної компетентності визначається змістово-когнітивними, комунікативними, поведінковими, емоційно-вольовими та мотиваційними показниками.

Ключові слова: соціальна компетентність, майбутні психологи, компоненти соціальної компетентності, психологічні особливості соціальної компетентності, формування соціальної компетентності.

Olena KULESHOVA, Neonila NADAKHOVSKA

Khmelnitskyi National University

SPECIFICS OF FORMING SOCIAL COMPETENCE IN FUTURE PSYCHOLOGISTS

In the article, an analysis of the phenomenon of social competence is conducted, highlighting its content, manifestations, and applications. Social competence is regarded as a complex and integrative characteristic of an individual, encompassing specific qualities, social skills, knowledge, experiences, emotional and value orientations, and personal beliefs that contribute to active interaction with society. The authors of the article examine the process of socialization and criteria for its formation, emphasizing the importance of mastering specific knowledge, skills, and abilities necessary for interaction in society. The development of social competence is determined by content-cognitive, communicative, behavioral, emotional-volitional, and motivational indicators. Special emphasis is placed on the role of social competence in psychologists, viewing it as a dynamic and complex structure. Psychology students should cultivate skills for the psychological analysis of client personalities, monitoring conditions of personal development, identifying psychological diagnoses, and conducting psychological correctional measures. Structural components of a psychologist's social competence include motivational, emotional-volitional, functional, communicative, and reflexive aspects. Developed social competence in psychologists is a key factor in successful psychological practice and effective relationships with clients. The formation of social competence is crucial

for both individual personalities and society as a whole. The process of active socialization, adaptation, and interaction of an individual with the surrounding environment determines their successful functioning in a social context. Due to the intricate synthesis of cognitive, subject-practical, and personal experience, competence emerges as a product of self-development, personal growth, and the generalization of activity and personal experience. Considering this, professional education becomes highly motivated and person-oriented, facilitating the maximum utilization of personal potential.

Keywords: social competence, future psychologists, components of social competence, psychological characteristics of social competence, formation of social competence.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

Дослідження психологічних особливостей соціальної компетентності у майбутніх психологів є важливим та актуальним завданням. Психологічна підготовка майбутніх фахівців є ключовою для їх успіху в професійній сфері. Психологи взаємодіють з широким колом людей, включаючи осіб із різними психічними, емоційними та соціальними потребами. Зосередження на соціальній компетентності в майбутніх психологів стає важливим аспектом їхньої професійної етики та відповідальності. Спроможність налагоджувати ефективні міжособистісні взаємини, виявляти емпатію та розуміння, а також адаптуватися до різних ситуацій важлива для успішного виконання рольових функцій психолога. Зростаюча різноманітність сучасного суспільства, зокрема стосовно культурних, етнічних та соціальних відмінностей, вимагає від майбутніх психологів високого рівня культурної чутливості та соціальної адаптабельності. Дослідження психологічних особливостей соціальної компетентності допоможе розробити ефективні методики та програми підготовки психологів, спрямовані на розвиток цих важливих навичок.

Крім того, врахування психологічних аспектів соціальної компетентності майбутніх психологів має позитивний вплив на якість психологічної допомоги, яку вони надають своїм клієнтам. Вивчення цієї теми створює платформу для вдосконалення психологічної практики та підвищення рівня професійного стандарту в галузі психології. В цілому, дослідження психологічних аспектів соціальної компетентності майбутніх психологів є важливим для подальшого розвитку та вдосконалення психологічної науки та практики.

Аналіз досліджень та публікацій

Аналізом проблеми формування соціальної компетентності фахівців у різних сферах професійної діяльності займалися С. Бахтєєва, А. Белоусова, С. Гончаров, Л. Гієнко, І. Губаревич, А. Демчук,

М. Докторович, А. Дубяга, Д. Єгоров, О. Каменська, Л. Кожуховська, О. Коблянська, Н. Іовчук, Т. Коновалова, С. Краснокутська та інші. Ці дослідники звертають увагу на поняття соціальної компетентності у зв'язку з комунікативною та професійною компетентностями. Інші науковці (Л. Лепіхова, І. Єрмаков) більше уваги приділяють життєвій та соціально-психологічній компетентностям особистості. Соціальна компетентність частіше досліджується з точки зору методів її формування та розвитку в умовах освітнього закладу (Ю. Тюменева, Н. Рототаєва), в умовах психотерапевтичного впливу (Ю. Мель, М. Ібрєгіт), в умовах управління персоналом (О. Сафронова, Т. Коновалова).

Формування соціальної компетентності визначається самоідентифікацією, соціалізацією та успішною адаптацією особистості до вимог глобального та місцевого соціального оточення. Однак важливість цього процесу полягає у здобутті внутрішньої впевненості, самосвідомості та самоповаги, які дають особистості можливість самостійно та компетентно діяти в соціальному середовищі.

Формулювання цілей статті

Мета статті полягає у визначенні особливостей формування соціальної компетентності у майбутніх психологів.

Виклад основного матеріалу

Аналіз різних визначень феномену соціальної компетентності, його змісту, особливостей прояву та використання дозволяє розглядати соціальну компетентність особистості як складну та інтегративну її характеристику. Це сукупність конкретних якостей, соціальних вмінь та знань, переживань, емоційно-ціннісних орієнтацій та особистісних переконань, що сприяє активній взаємодії з соціумом. Ця компетентність визначається також здатністю налагоджувати контакти з різними групами та індивідами, активно брати участь у соціально значущих проєктах та успішно виконувати різноманітні соціальні ролі [1].

На думку І. Шимко та І. Талаш, незважаючи на відсутність узгодженої термінології щодо означення рівня соціальної компетентності як готовності особистості до самостійного життя, більшість дослідників розглядає процес соціалізації та критерії її сформованості через опанування особою специфічних знань, конструктивних, організаторських, комунікативних, інтелектуальних умінь, а також знання норм і правил, що прийняті в суспільстві, і здатність знаходження власного місця в ньому. Основні компоненти

сформованості цієї якості включають змістово-когнітивні, комунікативні, поведінкові, емоційно-вольові та мотиваційні показники. Такий підхід визначає необхідність розглядати поняття «соціальна компетентність» як самостійну проблему, уникаючи її ототожнення з іншими компетентностями, які схожі за змістом і структурою [2].

Особистісний та професійний аспекти підготовки психолога є взаємопов'язаними та взаємообумовленими в єдиній проблематиці професійно-особистісного проектування та становлення особистості психолога. Як вважає Н. Пов'якель [3], психологічна готовність до фахової діяльності у сфері практичної психології передбачає наявність не лише низки ключових особистісних якостей (таких як адекватна самооцінка, сензитивність, емпатійність, толерантність до фрустрацій тощо), але й розвинених когнітивних навичок (зокрема, уміння слухати, встановлювати контакт, переконувати та продуктивно рефлексувати). Також важливими є властивості психічних процесів, такі як здатність до тривалої концентрації, достатня ширина та обсяг уваги, оперативність і гнучкість процесів сприймання та мислення, а також високий рівень інтелектуального потенціалу. Готовність майбутнього фахівця в психології також передбачає його здатність до діалогу і партнерства у професійних відносинах. Важливо відзначити відсутність хронічних внутрішніх конфліктів, які можуть призводити до проєкцій (наприклад, неадекватні психологічні захисти). Це надає можливість фахівцеві фокусуватися, передусім, на потребах і стані клієнта, уникати самопідтвердження за рахунок клієнта й утримуватися від відволікання під час роботи з клієнтом на власні психічні стани та переживання [4].

В. Панок визначає конкретні вимоги до змісту професійної підготовки практичних психологів:

1) Чітке розмежування між теоретично-експериментальною та практичною складовими психологічної освіти.

2) Зміст освіти психолога-практика повинен включати три рівні: загальнотеоретичні основи психології; теоретико-методичні основи конкретного напрямку практичної психології; спеціалізація в певному виді практичної психології, що фактично визначається певним обсягом практичних навичок, умінь та володіння конкретними технологіями професійної діяльності.

3) Загальнокультурна та мовна підготовка, а також використання життєвого досвіду психолога, з особливим акцентом на психологічному осмисленні етнічних особливостей регіону й ознайомленні з релігією як духовною практикою населення.

4) Центральний об'єкт зусиль практичної психології – життєва ситуація людини в єдності та взаємодії трьох основних компонентів: наявність зовнішніх обставин, психічних особливостей та здібностей індивіда, засобів і форм взаємодії перших двох складових. Вчинковий спосіб навчання, за словами дослідника, повністю реалізує синтетичний підхід, що є характерним для практичної психології, де людина розглядається не лише як типовий представник, але й як індивідуальна особистість, нерозривно пов'язана з власним життєвим шляхом і всіма аспектами своєї життєдіяльності.

5) Зміст навчання спрямований на формування особистості психолога-практика. Важливо, щоб психологічні знання були суб'єктивно значущими для учня, а сам процес навчання мав суб'єктивно драматичний характер [5].

Соціальна компетентність психологів представляє собою динамічну та складну структуру, яка охоплює інтелектуальні, рефлексивні та психофізіологічні компоненти в їх взаємозв'язку з актуальними суспільними проблемами. Це передбачає розвиток у студентів- психологів навичок і вмінь для проведення психологічного аналізу особистості клієнтів, моніторингу змісту та умов особистісного розвитку, визначення психологічного діагнозу, ідентифікації причин, що ускладнюють розвиток, навчання та працю. Також важливо вміти проводити психолого-корекційні заходи для виправлення можливих відхилень у психічному розвитку та поведінці, подолання різних форм девіантної поведінки та формування адекватної соціально-корисної життєвої позиції. Розвиток соціальної компетентності психологів залежить від рівня інтелекту, комунікативних навичок, емпатії, прогнозування, ідентифікації та самовизначення, що визначаються розвиненістю їхніх особистісних якостей та професійних навичок.

Рефлексія психологів та їх здатність до самоаналізу відіграють важливу роль у розширенні соціальної компетентності майбутнього фахівця в галузі психології. Це включає не лише спрямованість на досягнення конкретних результатів у роботі, але й усвідомлення власної ролі як суб'єкта власної діяльності. Здатність до саморефлексії розглядається деякими авторами як ключова умова для розвитку особистості професіонала, зокрема В. Панок [5].

Р. Ульріх визначив сім характеристик соціально компетентної особистості, вважаючи, що така людина має володіти наступними навичками: приймати рішення стосовно власного життя та розуміння власних почуттів і потреб; перемагати негативні емоції та невпевненість у собі; розробляти ефективні стратегії досягнення поставлених цілей; виявляти здатність розуміти бажання, очікування та вимоги інших осіб,

враховувати їх права; аналізувати соціальну сферу, враховуючи ролі соціальних структур і установ, інтегрувати ці знання у власну поведінку; уміти адаптувати свою поведінку до конкретних обставин і часу, враховуючи інших та обмеження соціальних структур; визнавати, що соціальна компетентність виключає агресивність і передбачає повагу до прав і обов'язків інших осіб [6].

В структурі соціальної компетентності психолога, ми розглядаємо такі її складові: мотиваційний компонент, який включає інтерес до професійної компетентності та бажання постійного самовдосконалення; емоційно-вольовий компонент, що охоплює активність, відкритість, мобільність та наполегливість; функціональний компонент, який передбачає обізнаність, знання та досвід; комунікативний компонент, що включає в себе навички ефективного спілкування та встановлення міжособистісних зв'язків; рефлексивний компонент, який виявляється в свідомому контролі розвитку та досягнень психолога. Розвинута соціальна компетентність психолога є ключовим чинником успішної психологічної практики та побудови ефективних взаємин з клієнтами та оточуючими. Цей вид компетентності залежить від сформованості інтелектуальної, комунікативної, мотиваційної, рефлексивної та емоційно-вольової складової особистості, що визначають психологічні особливості соціальної компетентності психолога.

Формування соціальної компетентності відіграє ключову роль у житті як окремої особистості, так і в широкому контексті суспільства. Цей процес є тривалим і активним, починаючи від моменту народження та протягом усього життя. Соціальна компетентність надає людям здатність реалізовувати свої потреби, розкривати свої можливості та вступати до ефективної взаємодії з іншими членами суспільства, мікрогрупами, інститутами, організаціями та суспільством в цілому. Ключовим фактором у формуванні соціальної компетентності є активна соціалізація, що передбачає адаптацію особистості до вимог суспільства для її успішного функціонування у соціальному середовищі. У процесі соціалізації молода людина має засвоїти та прийняти вимоги суспільства, що призводить до свідомої причетності, почуття належності до суспільства, адаптації до навколишнього середовища та здатності ефективно виконувати соціальні ролі.

Зважаючи на те, що компетентність представляє собою складний синтез когнітивного, предметно-практичного та особистісного досвіду, неможливо вивчити або здобути її логічним емпіричним методом. Природа компетентності полягає в тому, що вона, як результат навчання, не виникає безпосередньо з нього; вона є

продуктом саморозвитку особистості, її особистісного зростання, самоменеджменту та узагальнення діяльнісного та особистісного досвіду. Враховуючи це, професійна освіта стає високомотивованою та особистісно орієнтованою, забезпечуючи максимальне використання особистісного потенціалу, визнання оточуючими і усвідомлення особистістю власної значимості [7].

Метою формування соціальної компетентності під час навчання є створення ситуації партнерства та взаємної поваги через організацію групової роботи у навчальному процесі, де студенти можуть проживати різноманітні ролі та оволодівати нормами спілкування. Це досягається шляхом систематичного вибору завдань, спрямованих на накопичення досвіду усвідомленого вибору, та обов'язкового проведення різних форм рефлексії для розвитку вміння самосвідомості.

Завдяки складній структурі та сутності соціальної компетентності, а також можливості розвивати різноманітні вміння та навички через особистий досвід, можна зробити висновок, що соціально-психологічний тренінг, який є ефективним методом активного навчання та ефективним засобом психологічного впливу, відкриває широкі можливості для вирішення завдань у формуванні соціальної компетентності майбутніх психологів.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Соціальна компетентність особистості визначається як складний синтез когнітивного, предметно-практичного та особистісного досвіду соціальної взаємодії у різних соціокультурних контекстах. Ця компетентність також включає мотивацію та функціональну здатність досягати особистісних і соціально-значущих цілей, використовуючи різноманітні оптимальні засоби для вирішення актуальних завдань особистісного розвитку. Соціальна компетентність психолога виступає як інтегральна професійно-особистісна характеристика, що охоплює теоретичну та практичну готовність до ефективного виконання професійних функцій. Сучасна система освіти сприяє розвитку соціальної компетентності через здобуття безпосереднього соціального досвіду, професійних знань, вмінь і навичок. Вона також сприяє формуванню здатності та мотивації особистості до подальшого професійного зростання.

Література

1. Скірко Р. Л. Розвиток соціальної компетентності практичних психологів у процесі професійної підготовки. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2013. №29. С. 352-357.
2. Шимко І. М., Талаш І. О. Соціальна компетентність-якісна характеристика процесу соціалізації. *Соціальна робота. Соціальна педагогіка*. Серія 11. 2018. <http://surl.li/nyffc>
3. Пов'якель Н. І. Професійна рефлексія психолога-практика. *Практична психологія та соціальна робота*. 1998. № 6-7. С. 3-6.
4. Рибалка В. В. Психологічна культура особистості у професійній підготовці та діяльності практичного психолога. Проблеми підготовки і підвищення кваліфікації практичних психологів у вищих навчальних закладах. К., 2002. С. 29-32.
5. Панок В. Г. Концептуальні підходи до формування особистості практикуючого психолога. *Практична психологія та соціальна робота*. 1998. № 4. С. 5-7, № 5. С. 4-6.
6. Кайдалова Л. Г., Альохіна Н. В. Психологічна та соціальна компетентності майбутніх фахівців. 2009. <http://surl.li/nymgf>
7. Данилевич Л. А. Психологічні особливості соціально-психологічної компетентності майбутніх психологів. *Психологічний журнал*. 2019. № 3. <http://psyj.udpu.edu.ua/article/view/195929>

References

1. Skirko R. L. Rozvytok sotsialnoi kompetentnosti praktychnykh psykholohiv u protsesi profesiinoi pidhotovky. Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh. 2013. №29. S. 352-357.
2. Shymko I. M., Talash I. O. Sotsialna kompetentnist-yakisna kharakterystyka protsesu sotsializatsii. Sotsialna robota. Sotsialna pedahohika. Serii 11. 2018. <http://surl.li/nyffc>
3. Pov`iakel N. I. Profesiina refleksiiia psykholoha-praktyka. Praktychna psykholohiia ta sotsialna robota. 1998. № 6-7. S. 3-6.
4. Rybalka V.V. Psykholohichna kultura osobystosti u profesiinii pidhotovtsi ta diialnosti praktychnoho psykholoha. Problemy pidhotovky i pidvyshchennia kvalifikatsii praktychnykh psykholohiv u vyshchyykh navchalnykh zakladakh. K. 2002. S. 29-32.
5. Panok V. H. Kontseptualni pidkhody do formuvannia osobystosti praktykuiuchoho psykholoha. Praktychna psykholohiia ta sotsialna robota. 1998. № 4. S. 5-7, № 5. S. 4-6.
6. Kaidalova L.H., Alokhhina N.V. Psykholohichna ta sotsialna kompetentnosti maibutnikh fakhivtsiv. 2009. <http://surl.li/nymgf>
7. Danylevych L. A. Psykholohichni osoblyvosti sotsialno-psykholohichnoi kompetentnosti maibutnikh psykholohiv. Psykholohichni zhurnal. 2019. № 3. <http://psyj.udpu.edu.ua/article/view/195929>